Gemeente Amsterdam

Advies van Monumenten en Archeologie aan de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit

Monumentenadviseur	Franken, Frederik
Adviesdatum	2-2-2022
Adres pand	James Wattstraat 56
Monumentnaam	Christus-Koningkerk
Status pand	Gemeentelijk monument
Monumentnummer	200517
Soort aanvraag	Omgevingsvergunning
Aanvraagnummer	OLO 5992657
Dossiernummer	2021.166
Aanvrager	Balkissoon, L.K.
Architect	Van Oostveen Architectuur B.V.

Aanleiding
Aanpassing op het eerder ingediende aangepaste plan, een revisie op de eerdere vergunning. Dit naar aanleiding van het negatieve advies van CRK. Een schouwing ter plekke met het bevoegd gezag in de persoon van Ivar Manuel, die mogelijk contrair wilt gaan op bepaalde punten, en een tweede rondgang aan de hand van de nu bijgeleverde lijst met wijzigingen

Samenvatting plan en vraagstelling
Omdat een deel van de nu voorgestelde aanpassingen al zijn beoordeeld in de behandeling van de vorige revisie, waarbij ons advies gestand blijft zullen we deze punten niet nogmaals adviseren. Daarnaast zijn er verschillende wijzigingen aangevraagd waarvan sommige al zijn uitgevoerd en zijn er meerdere wijzigingen geconstateerd die niet in deze revisie zijn opgenomen. Zie hiervoor ook de concept notitie dd 27-01-2022

Conclusie
Het plan heeft
negatieve gevolgen voor de monumentale waarden.

- *De negatief beoordeelde punten uit het advies van 13-10-2021 zijn niet of nauwelijks aangepast.*
- *Een aantal gewijzigde onderdelen zijn toegevoegd in deze aanvraag*
- *aanvullende afwijkingen, niet in de revisie opgenomen maar reeds uitgevoerde werkzaamheden*

Onderbouwing
De negatief beoordeelde punten uit het advies van 13-10-2021 zijn niet of nauwelijks aangepast

- Vervangen van de ramen/kozijnen. Dit is reeds uitgevoerd. Slechts een verbeterd beeldherstel wordt voorgesteld. Dit voldoet niet aan het restauratieve standpunt. Door de kozijnvervanging zijn vensterbanken beschadigd en afwateringsgoten verwijderd.

Het verwijderen van de kozijnen tast de hoge monumentwaarde van het exterieur en interieur aan en is eerder negatief geadviseerd, het nieuwe voorstel wijzigt dit standpunt niet. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt.**

- Sacristie ombouwen tot keuken.
    - Hiervoor is reeds de hoog monumentale, in reliëf gemetselde muur tussen dagkapel en sacristie gesloopt**. Er dient een herstelplan te worden gemaakt.**
    - De er achterliggende indeling (tussen dagkapel en sacristie) is verwijderd. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt.**
    - De monumentale achterwand in de sacristie met nis met houten afwerking en plafondlampen moet wijken voor koelruimten. Dit tast de monumentale interieur onderdelen aan.
- De wijzigingen in de pastorie
    - De reeds uitgevoerde wijzigingen in de pastorie zijn niet aangepast en blijft dus negatief voor de monumentwaarde.
        1. Dit betreffen het verlaagde plafond onder het monumentale houten plafond. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt.**
        2. Het samenvoegen van de twee ruimtes op de begane grond door het slopen van de wand tast de structuurwaarde aan. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt.**
        3. Een voorzet wand is geplaatst voor een kastenwand t.b.v. installaties, dit tast de monumentwaarde van de ruimte aan en van het houtenplafond. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt.**
    - Uitbouw aan de achterzijde pastorie
      Aan de achterzijde van de pastorie is een eenlaagse uitbouw gerealiseerd zonder vergunning. Er is reeds afgesproken dat deze verwijderd wordt. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt.**

Een aantal gewijzigde onderdelen zijn toegevoegd in deze aanvraag

- Installaties op het maaiveld tegen de noordwestgevel tasten het hoog monumentale exterieur aan
- Het reeds uitgevoerde vergrote buitenhuisje op het lage dak voor de vluchtweg tast het exterieur verder aan. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt.**
- De daarnaast reeds geplaatste installaties tasten het hoog monumentale exterieur verder aan. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt.**
- Of de serre anders is uitgevoerd dan de vergunning valt uit de stukken niet op te maken. Het iets hoger uitvoeren dan in vergunning is aangevraagd t.b.v. het beeld van Christus Koning zal meer zichtbaar zijn achter de betonnen colonade.

- De monumentale in reliëf uitgevoerde achterwand in het schip blijft behouden Het is zeer positief dat deze muur blijft behouden.

Aanvullende afwijkingen, niet in de revisie opgenomen maar reeds uitgevoerde werkzaamheden.

- detaillering inbouw:
    - het inbouwvolume in het kerklichaam zou door een verkenning los gehouden worden van de omloop op de eerste verdieping. Daardoor zou de inbouw visueel een zelfstandig volume in de kerkzaal worden. De wijziging waarbij de verkenning is verkleind doet geen recht aan dat concept. Daardoor versmelten deze elementen aan elkaar. Dat doet afbreuk aan de ruimtelijke opzet en

afleesbaarheid van de voormalige kerkzaal. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt**
    - de aansluiting van de bijzonder vormgegeven borstwering met het inbouwvolume is nu onbestemd. Ze zouden in elkaar grijpen, dat is nu niet het geval. Het oogt rommelig. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt**
    - Installatiebuizen zijn momenteel onder de balkonrand in het zicht
    - De balkonrand rondom de verlaging is geheel wit geschilderd gelijk aan de inbouw, terwijl die in de ruimte met volledige hoogte nog zijn huidige, grijzige, onafgewerkte kleur heeft. De inbouw dient afwijkend van het bestaande gebouw te worden uitgevoerd voor de afleesbaarheid. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt** en een duidelijke afwerklijst is nodig
- door de kozijnvervanging zijn vensterbanken beschadigd en afwateringsgoten verwijderd. Zo zijn hier monumentale afwerkingen verloren gegaan. **Er dient een herstelplan te worden gemaakt**
- de installatiekanalen zijn anders aangelegd dan het verloop dat was vastgelegd in de vergunning.
    - Installatiebuizen zijn momenteel onder de balkonrand in het zicht Dat verstoort het beeld.
    - Er is geen installatieplan bijgeleverd waardoor het niet beoordelaar is of deze verdere schade (dmv een dak- of wanddoorvoer?) zal toebrengen aan het monumentale plafond of wand/exterieur. Dit geldt zowel voor de vergunde plaats van de keuken en toiletgroep als voor de in de revisie aangevraagde plaats van de keuken in de sacristie.
- Op de natuurstenen vloer met betontegels in de looppadden in het schip wordt nu vloerverwarming gelegd met een gietvloer. Hiervan zijn geen tekeningen gevonden. Onduidelijk is hoe de verhoogde natuursteen vloeren rond de verwijderde altaren worden aangeheeld.
- Geplaatste Zonnepanelen op de daken
    - Het plaatsen van zonnepanelen op het lage dak van de kerk is vergunningsplichtig. Deze zonnepanelen zijn echter niet zichtbaar vanaf de openbare ruimte want ze liggen achter de verhoogde borstwering en tasten daarom geen monumentwaarden aan.
    - Van de zonnepanelen op het schuine dak van de pastorie moet aangetoond worden dat ze niet zichtbaar zijn vanaf de openbare ruimte en dienen conform de richtlijnen in de welstandsnota te worden aangebracht. Dit ter beoordeling van CRK
- De ramen in de voorgevel van de in 2012 vergunde dakkapellen zijn voorzien van kunststof kozijnen. Of dit conform de verleende vergunning is uitgevoerd wordt ten zeerste betwijfeld, gezien de voorgeschreven restauratieve aanpak die voor monumenten geldt.

Overige punten
Religieuze uitingen.

- Het bisdom heeft met de eigenaar een afspraak dat de religieuze uitingen uit het gebouw verwijderd moeten worden, op straffen van een door het bisdom opgelegde boete.
- De gedecoreerde glas-in-lood ramen die bij de eerste aanvraag nog aanwezig waren blijken nog los op de bouwplaats aanwezig te zijn.
- Het verwijderen van de twee monumentale altaren uit de kerk en de dagkapel zijn in de verleende vergunning toegestaan. Niet is opgenomen wat er mee dient te gebeuren en daarom liggen ze nu gedemonteerd voor de kerk in de openbare ruimte

- De kruizen op de kerktoren en de betonnen entreeluifel van de dagkapel zijn nog aanwezig en behoren bij het hoog monumentale exterieur maar dienen volgens het bisdom nog verwijderd te worden. Dit tast de hoge monumentwaarde van het exterieur aan.

- De punten 1,2,3,6,7,8,9 en 10 uit de wijzigingenlijst revisieaanvraag tasten geen monumentwaarden aan.
- Gewijzigde details in de nieuwbouw zijn ter beoordeling CRK

Achterstallig onderhoud

- In het advies van 27 februari 2013 adviezen is goedkeuring verleend voor het restauratief herstel van de buitenschil. Inmiddels zijn we ruim 8 jaar verder en heeft het verval doorgezet. Van zowel de gemetselde gevels en vooral de klokkentoren dient het voegwerk hersteld te worden conform de bestaande voeg. Bij de betonnen elementen zoals de arcade voor de ingang, de loopbruggen in de toren als de deuromlijstingen is er roestende bewapening zichtbaar. Dit vraagt om een goede aanpak die verder gaat dan slechts cosmetisch herstel.

Bijlage
Notitie over James Wattstraat 56-58 (Christus Koningkerk)
Datum: 26 april 2016
Auteur: xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx
Bezoekdatum: 26 april 2016

Opmerking
Het pand is door Monumenten en Archeologie bezocht in verband met een verbouwingsplan ten behoeve van een hotel. De meeste ruimten in de pastorie zijn niet bekeken. Het souterrain van de kerk en de nevenruimten aan de oostzijde zijn evenmin bezocht.

Status
Gemeentelijk monument
Objectnummer: 200517
Redengevende omschrijving: *zie bijlage*

Gebouwtype, bouwgeschiedenis in hoofdlijnen en waardering
Gebouwtype en bouwgeschiedenis in hoofdlijnen
Complex van Rooms-katholiek kerkgebouw, met nagenoeg vrijstaande toren, en pastorie. Het kerkgebouw heeft een rechthoekig grondplan en bestaat uit een hoog middenschip – met ter hoogte van de lichtbeuk een ondiepe galerij die aan de westzijde is verbreed tot orgelgalerij – en smalle zijbeuken van ongelijke omvang. De brede zuidelijke zijbeuk diende als 'dagkerk' (ook aangeduid als sacramentskapel) met een eigen altaarruimte die door een koepel wordt gemarkeerd. De dagkerk stond oorspronkelijk in open verbinding met het middenschip. Aan de oostzijde zijn tegen het hoge volume van de kerkruimte een sacristie en nevenruimten geplaatst, van dezelfde hoogte als de zijbeuken. Hetzelfde geldt voor de narthex aan de westzijde. Voor de hoofdfaçade (W) is aan de buitenzijde een atrium geplaatst. De toren staat op de zuidwestelijke hoek van het complex, de pastorie er tegenover, op de noordwestelijke hoek. Vanuit de pastorie zorgt een lange gang in de lengterichting voor een directe verbinding met de kerkruimte.
De constructie van de kerk bestaat uit dragende bakstenen muren in combinatie met kolommen van gewapend beton. De zijbeuken bezitten een betonnen dak, voor de overdekking van het schip is gebruik gemaakt van een staalconstructie.

De kerk is in 1957-1959 gebouwd naar ontwerp van K.P. Tholens en H.J. van Balen.
In 1983 is een (dichte) scheidingswand geplaatst tussen het middenschip en de (in de zuidelijke zijbeuk ondergebrachte) dagkerk en een glazen wand ter plaatse van de altaarruimte van de dagkerk. Verder werd in de dagkerk de altaarruimte door een tussenwand afgescheiden van het gedeelte voor de gelovigen. Deze ingrepen gingen ten koste van de ruimtelijkheid van het oorspronkelijke ontwerp. Aan de westzijde werd de houten pui tussen het middenschip en de narthex verwijderd en een nieuwe wand aangebracht om een parochiezaal te creëren. In deze wand zijn de vier glas-in-loodramen geplaatst die oorspronkelijk de zuidwand van de dagkerk sierden. Verder werd de doopkapel aan de zuidwestzijde ingrijpend gewijzigd. In de koepel boven het sacramentsaltaar is een glazen plafond aangebracht.
In 1996 vond brand in één van de biechtruimtes plaats, waarbij de rest van de kerk brandschade opliep. Besloten werd de kerk voor de eredienst te sluiten. Een deel van de kunstwerken werd aan andere kerkelijke instanties verkocht.
Omstreeks 2014 vond sloop (zonder vergunning) van de resterende biechtruimtes plaats. Verder is de in 1983 aan de westzijde aangebrachte wand met de herplaatste glas-in-loodramen verwijderd.

Waardering
Het exterieur, de hoofddraagconstructie en de interieurafwerking van de kerk, alsook de ruimtewerking van de kerkruimte en de altaarruimte van de dagkerk (sacramentskapel) zijn van hoge monumentale waarde. De bewaard gebleven kunstwerken/liturgische objecten (glas-in-loodramen, beeldhouwwerken, altaren) zijn eveneens van hoge monumentale waarde. Het exterieur van de pastorie heeft een positieve monumentwaarde. (NB: slechts een klein deel van het interieur van de pastorie kon worden bekeken).

Analyse
In de jaren 1950 was, vooral vanuit liturgisch oogpunt, het type vroegchristelijke basilica geliefd bij katholieke opdrachtgevers en architecten. Inherent aan dit type zijn een hoog middenschip, lagere zijbeuken, een duidelijke lengterichting en een hoger geplaatst altaar op de hoofdas. Soms is de verschijningsvorm van kerken uit die tijd eveneens geïnspireerd op vroegchristelijke voorbeelden, in andere gevallen is deze juist modern. De Christus Koningkerk is een voorbeeld van de laatste categorie, net zoals de St. Josephskerk die G.H.M. Holt samen met Tholens in Amsterdam-West ontwierp. De kerk is dus een eigentijdse vertaling van een vroegchristelijke kerk met inbegrip van narthex en atrium.

Aan het exterieur rijst het hoge middenschip uit boven de lagere bouwdelen die de zijbeuken, narthex, sacristie en nevenruimten bevatten en het schip aan vier zijden omsluiten. Aan de buitenzijde maakt het gebouw een gesloten indruk. Dit was de bedoeling van de architecten 'omdat gebed en meditatie slechts in de afzondering de gunstige atmosfeer vinden' (Tholens en Van Balen 1955, 49). In het hoge middenschip zijn smalle en hoge vensters geplaatst die alleen bedoeld waren voor de lichtinval, niet voor het contact met de buitenwereld. De functie van de ruimten is afleesbaar aan de buitenzijde. Zo zijn aan de zuidzijde de ingang en de hooggeplaatste vensters (oorspronkelijk met glas-in-loodramen) te zien, de koepel boven het sacramentsaltaar steekt boven de zijbeuk uit. De rechts ervan (O) ondergebrachte sacristie is herkenbaar aan een grote vensterpartij. De kleine vensters aan de noordzijde geven de plaats aan van de vroegere biechtruimten.

In het interieur zijn de zichtrelaties en de overgangen tussen de ruimten van belang. De architecten ontwierpen een 'routing', waarbij de bezoeker een subtiel ruimtelijk spel ondergaat met overgangen van laag naar hoog, gesloten naar open en van donker naar licht. Vanaf het plein

voor de kerk bereikt de bezoeker via een open zuilengang het atrium of voorhof. Een stalen deur leidt naar de donkere en ondiepe (thans niet meer bestaande) narthex. Via een houten pui kwam men in een ruime, lichte kerkzaal, die in directe visuele verbinding stond met de dagkerk.
De ruimtewerking wordt bepaald door het licht dat via de hoogopgaande ramen boven de rondgaande galerij binnenvalt, de geleding van de ruimte door de betonnen, zich verjongende kolommen onder en de stalen kolommen daarboven, alsook de golvende houten plafondvakken.
Ook voor de dagkerk voorzagen de architecten in een bijzondere ruimtewerking. Daglicht viel binnen via de glas-in-loodramen en vanuit de koepel boven het sacramentsaltaar. De ruimtewerking is door het plaatsen van een tussenwand in de dagkerk en tussen de dagkerk en het middenschip ernstig geschaad. Oorspronkelijk maakte de dagkerk deel uit van de ruimtelijke werking als geheel.

Het gebouw is zorgvuldig gedetailleerd.

Observaties
(als aanvulling op de redengevende omschrijving, *zie onder*)

Het beeldhouwwerk boven de hoofdingang is van de hand van Jacques van Rhijn.
Het middenschip wordt geleed door sierlijke kolommen. Ter hoogte van de lichtbeuk zijn ondiepe galerijen aangebracht. De kolommen zijn van beton, aan de bovenzijde – vanaf de gaanderij – van staal. Het plafond is geïnspireerd op een tentdak. De afwerking is van hout (gefacetteerd plafond van smalle latjes). Het priesterkoor ligt iets verhoogd en is bekleed met donkere natuursteen. Het hoofdaltaar is van donkere natuursteen.

In de noordelijke zijbeuk zijn vier glas-in-loodramen vervaardigd door Eugène Laudy (de vier ramen die oorspronkelijk de dagkerk sierden en in 1983 zijn herplaatst, zijn in 2016 niet meer in de kerkruimte aangetroffen).
In de voormalige dagkerk is de betonconstructie deels in het zicht in combinatie met een houten plafondafwerking (gefacetteerd plafond van smalle latjes). De hoge koepellantaarn boven het sacramentsaltaar wordt gedragen door stervormige kolommen van beton. Het sacramentsaltaar is van natuursteen en verrijkt met beeldhouwwerk van Jacques van Rhijn.
De sacristie heeft een houten plafondafwerking, een natuurstenen wasbak met een tegelwand uit de bouwtijd en nog enkele oorspronkelijk armaturen.

Nadat het gebouw in 1996 voor de eredienst is gesloten, is het orgel verplaatst naar een kerk in Alphen aan den Rijn, het doopvont naar de nabijgelegen H. Martelaren van Gorcum. De vier klokken uit de toren werden in verscheidene kerken in Nederland herplaatst.

Bronnen
Th. Nix, De Christus-Koningkerk te Amsterdam, *Tijdschrift voor Architectuur en Beeldende Kunsten* 1960, 101-107
M. Steenhuis en L. Voerman, *Christus Koningkerk – Amsterdam. Cultuurhistorische verkenning*, Schiedam 2010 (typoscript)
K.P. Tholens en H.J. van Balen, 'De Christus-Koningkerk te Amsterdam – Votiefkerk', *Katholiek Bouwblad* 23 (1955), nr. 4, 49-52

Bijlage:
Redengevende omschrijving

Christus-Koningkerk
James Wattstraat 56-58

architect: K.P. Tholens en H.J. van Balen
ontwerp: 1955
oplevering: 1959
huidige eigenaar: Gemeentelijk Woningbedrijf
NB: gebouw niet meer als kerk in gebruik

stedebouwkundig
De Christus-Koningkerk is het gerealiseerde 'belangrijke stedebouwkundige en architectonische accent' waarvan sprake was in de beschrijving van het uitbreidingsplan Kamerlingh Onneslaan e.o. dat in 1956 werd vastgesteld. Dit plan voorzag in de aanleg van een woonbuurt bestaande uit 172 woningen, 7 winkels met bovenwoningen en een niet nader genoemd aantal scholen rond een centraal gelegen kerkgebouw op het terrein begrensd door Kamerlingh Onneslaan, Nobelweg, Ringdijk en Willem Beukelsstraat. Evenals het in 1951 vastgestelde partiële uitbreidingsplan 'Eenhoorn' voor het aangrenzende gebied langs de Ringdijk tussen Nobelweg en Wibautstraat, is dit plan het gevolg van de ingrijpende herziening die nodig was voor het noordwestelijke gedeelte van het in 1939 in het kader van het AUP van kracht geworden uitbreidingsplan Watergraafsmeer. Gewijzigde verkeerstechnische oplossingen voor de ontsluiting van het plangebied rond het Amstelstation en voor de afwikkeling van de inmiddels als kruisingsvrije snelweg geprojecteerde Gooise weg, deden het reeds in 1933 ontworpen verkeerscircuit ter hoogte van de Kamerling Onnesweg sneuvelen. Daardoor raakte dit gedeelte van het uitbreidingsplan Watergraafsmeer zijn logische en door Van Eesteren fraai ontworpen stedebouwkundige ruggegraat kwijt. Om de belangrijke verbinding tussen Transvaalbuurt en (zuidelijke) Watergraafsmeer alsnog tot stand te brengen werd de Nobelweg in het verlengde van de Schalk Burgerstraat als verkeersas doorgetrokken naar de Maxwellstraat, parallel aan de Gooise weg. Mede daarom is het noordwestelijke gedeelte langs de Ringdijk aan weerszijden van de Nobelweg in twee afzonderlijke gebieden uiteengevallen. Het plangebied 'Eenhoorn' is er nogal verweesd bij komen te liggen, zonder relatie met het plangebied Kamerlingh Onneslaan e.o. dat op haar beurt vooral te zien als een sobere voltooiing van de reeds in de jaren dertig begonnen uitbreiding van de karakteristieke 19e eeuwse en vroeg-20ste bebouwing langs de Ringdijk tussen Middenweg en Bessemer-/Willem Beukelsstraat.
De voornaamste wijzigingen in het uitbreidingsplan Kamerlingh Onneslaan e.o. ten opzichte van het plan van 1939 betreffen de na de oorlog veranderde visie op het toepassen van open strokenverkavelingen door de laagbouwstroken haaks op de Kamerlingh Onneslaan visueel af te sluiten met korte laagbouwblokken langs de James Wattstraat; het bestemmen van meer terreinen voor scholen; en de keuze voor een centraal gelegen gebouw met een openbare of bijzondere bestemming aan een buurtplein met winkels, waarvoor de Amsterdamse katholieke gemeenschap al langere tijd een pasklaar bouwplan had.

achitectonisch
De hoofdgedachte van de architect was dat 'ondanks de weldadige openheid en visuele verbondenheid met de omgeving die de moderne profane bouwkunst uitstraalt', een kerkgebouw toch 'afgeslotenheid' moet bieden, omdat voor gebed en meditatie afzondering nu eenmaal een gunstige atmosfeer is. Het architectonische resultaat, helder en overtuigend, voldoet geheel aan deze typische 'jaren vijftig' intentie: modern maar toch besloten. Gekozen is voor een rondgaande zware baksteen muur, met een opmerkelijke kanteelachtige beëindiging, waarbinnen alle onderdelen van de kerk hun plek vinden in één in elkaar overvloeiende rechthoekige ruimte. De grote kerkzaal met oorspronkelijk 950 zitplaatsen, drie vaste 'biechtkamers' en een groot balkon,

is overdekt met een hoog opgaande bouw waarin helder beglaasde glas-in-loodramen zijn geplaatst. Deel van deze ruimte is het iets verhoogde priesterkoor waar het altaar staat, zonder tabernakel, en een vaste preekstoel. De Heilige reserve werd bewaard op het altaar in de aangrenzende sacramentskapel, die tevens doordeweeks gebruikt werd voor de mis en waar zich ook het doopvont bevond. Het sacramentsaltaar is bekroond met een hoge koepellantaarn die door vorm en lichtinval een speciale glans aan de ruimte verleent. Achterin de inmiddels door nieuw gemetselde wanden van de kerk afgesloten sacramentskapel lag een door een hekwerk van de kerkruimte afgescheiden kleine dagkapel, die vanaf de straat gelegenheid bood om het heilige sacrament te begroeten, ook wanneer de kerk gesloten was. Onder het priesterkoor hadden parochiale verenigingen de beschikking over diverse ruimten.
De als eenvoudig 'oerhuis' ontworpen pastorie is in het verlengde van de noordwand haaks op de westelijke ingangsgevel geplaatst, waardoor een klein voorplein is ontstaan als ruimtelijke overgang van de grotere pleinruimte met winkels naar de open voorhof met zuilenfront waaraan ook de expressieve toren als driebenige, hoge stenen klokkenstoel staat. Via de hoofdingang onder het gevelbeeld van Christus Koning komt de bezoeker binnen de ommuring nogmaals in een overgangsruimte, een narthex met in de wand naar de kerkzaal vier gekleurde glas-in-loodramen, om vervolgens 'alles ineens' te zien, aldus een criticus indertijd: mooie afgeschuinde en zich verjongende betonkolommen, met stalen kolommen daarboven die vanaf de rondgaande galerij het hoofddak dragen; de golvende houten plafondvakken; het koepellicht op het sacramentsaltaar; het doopvont in een verzonken vloerrotonde; en nog eens vier gekleurde glas-in-loodramen in de noordwand. 'Een echte kerk, van echte architecten', aldus dezelfde criticus.
De constructie bestaat uit betonnen kolommen met dragende baksteenwanden, een betondak voor de lage bouw en een combinatie van staal en hout voor de hoog opgaande bouw.

In en aan de kerk bevinden en bevonden zich een aantal bijzondere kunstwerken die sterk bijdragen aan de uitstraling van de kerk. Aanwezig zijn nog het gevelbeeld van Christus Koning (met inscriptie 'aula regis') en het bewerkte altaar van de sacramentskapel (met inscriptie 'Met u zal ik mijn verbond sluiten') van J. van Rhijn en acht gekleurde glas-in-loodramen met Bijbelse taferelen van Eugène Laudy. Het doopvont van H. van Haaren en Zwollo is daarentegen verwijderd, evenals het tabernakel en het kruisbeeld van U. Witteman, waardoor de kerk officieel 'ontheiligd' is.
Van het meubilair resten alleen nog het natuurstenen hoofdaltaar, de preekstoel en wat typische jaren vijftig lamparmaturen in en rond de sacristie. Van de drie biechtruimtes is er een door brandstichting verloren gegaan, waarbij tevens een glas-in-loodraam is beschadigd.

cultuurhistorisch
De kerk is om twee redenen cultuurhistorisch van belang. Allereerst omdat sprake is van een votiefkerk: in 1944 deed Katholiek Amsterdam de belofte een kerk te bouwen wanneer de stad gespaard zou blijven voor ernstige verwoestingen. Het grootste deel van het daartoe benodigde geld werd tijdens verschillende collectes en acties spoedig bijeen gebracht. Blijkbaar had men als locatie al langer dit deel van de Watergraafsmeer op het oog, omdat vermeld wordt dat de inlossing van de belofte vertraagd werd door bestemmingsplanperikelen die eind 1956 pas werden opgelost toen de gemeenteraad accoord ging met het gewijzigde uitbreidingsplan Kamerling Onneslaan e.o.
Een tweede reden is dat de Christus-Koningkerk als tijdsmo(nu)ment prominent getuigenis aflegt van de turbulente en jarenlang aanhoudende discussies over kerkbouw in relatie tot 'moderne' architectuur en liturgie. Vooral in katholieke kring maakte men zich ernstig zorgen over het vermeende onbegrip bij moderne architecten voor de katholieke eredienst, waardoor de R.K. kerkbouw na de oorlog vrijwel automatisch alsnog bedreigd werd door protestants ideeëngoed. De modernen hielden immers van functioneel en van democratische gemeenschapszin, met als

gevolg profane betonconstructies, kale, wit gestucte wanden, het verdwijnen van het priesterkoor en het oprukken van doopvont en preekstoel. Om hiertegen weerwerk te bieden werd niet alleen het Katholiek Bouwblad ingezet, maar werd eind jaren veertig ook de cursus Katholieke Leergangen in Den Bosch opgezet o.l.v. de voorname katholieke architecten Dom Hans van der Laan, M.J. Granpré Molière en C. Pouderoyen. De Christus Koningkerk is/was in dit licht zondermeer een opmerkelijk bouwwerk, omdat klassieke katholieke (liturgische) uitgangspunten op een doordachte en ruimtelijk overtuigende wijze versmolten zijn met de meer moderne idealen van de jaren vijftig.

de architecten
Over de architecten is niet zo heel veel bekend. Afgaande op zijn werk was de Amsterdamse architect K.P. Tholens voor de oorlog in katholieke kring blijkbaar een belangrijk architect. In Amsterdam werkte hij mee aan het kloostercomplex De Voorzienigheid aan de Lauriergracht dat vooral op naam staat van J. Duncker en A.J. Joling (1923). Aan de Chasséstraat bouwde hij de OLV van Altijddurende Bijstand met pastorie en school (1927/28); bij het complex van de H. Fransiscus van Assisi (Boomkerk) aan de Admiraal de Ruyterweg drie RK-scholen aan de Gibraltarstraat (resp. 1920, 1927 en 1934); aan de Kamperfoelieweg in Noord de Stefanuskerk (1933) en aan de Postjesweg/Orteliuskade een Broederhuis met scholen (1934). Buiten Amsterdam realiseerde hij in Hoogkarspel de Laurentiuskerk (1930). Al deze projecten zijn sterk wisselend van concept en karakter en van nogal middelmatige kwaliteit. Na de oorlog is zijn naam naast de Christus-Koningkerk voorzover bekend alleen nog verbonden aan de befaamde St. Jozephkerk aan de Erik de Roodestraat in Bos en Lommer, die in de literatuur echter geheel wordt toegeschreven aan G.H.M. Holt (1950-1952). Datzelfde geldt ook voor H.J. van Balen met betrekking tot de Christus-Koningkerk, zodat de rol van Tholens onduidelijk is. Mogelijk was hij bij beide werken als oud-gediende alleen 'toezichthouder' namens het Dekenaat Amsterdam of het Bisdom Haarlem.
Ir H.J. van Balen heeft meer sporen nagelaten. Hij studeerde kort na de oorlog af aan de T.H. Delft en behoorde tot de eerste zich wat meer roerende, artistiek begaafde en modernere Delftse lichting rond het studentengezelschap Semper Spatium (o.a. W. Wissing, H. Brouwer, J. Petri, F. Zandvoort. J. Sterenberg, R. Gout en W.S. v.d. Erve). Hij deed mee aan diverse prijsvragen, ondermeer aan die voor een nieuw raadhuis in Schiedam i.s.m. ir A. Kranendonk waarvoor zij als een van de vier besten gepremieerd werden (1951). De jury sprak bij de beoordeling van het Doge-paleisachtige ontwerp over 'een afsluiting naar buiten en een beleving meer in het inwendige', hetgeen zeker ook de Christus-Koningkerk kenmerkt. Dat geldt indirect ook voor een baanbrekend en sindsdien populair hal-schooltype dat hij met zijn (latere?) compagnon ir F.J. Wiegerinck in Wageningen bouwde (1951), waarbij de zes leslokalen om een multifunctionele hal zijn gegroepeerd. De Arnhemse combinatie Wiegerinck en Van Balen werd een middelgroot tot groot bureau dat vooral met ziekenhuisbouw naam heeft gemaakt en dat onder de naam Wiegerinck nog steeds bestaat.

Naast zijn beroepspraktijk was Van Balen vanaf 1955 lange tijd redactielid van het Katholiek Bouwblad, ook na de definitieve naamswijziging in Tijdschrift voor Architectuur en Beeldende Kunsten in 1968. Na 1970 eindigde hij zijn bemoeienis met het blad na in dat jaar nog in de redactieraad te hebben gezeten. Hij schreef met enige regelmaat over uiteenlopende zaken: van bouwwerken die in zijn ogen mank gingen aan een eenduidige conceptie tot een hoopvol gestemd en uitgebreid artikel over de nieuwe stad Brasilia.

literatuur
-Gemeenteblad 1956, afd. 1, pp. 1611 e.v.: raadsvoordracht Uitbreidingsplan Kamerlingh Onneslaan e.o. (nr. 1170) en toelichtende beschrijving van dir. PW, d.d. 13 januari 1956 (archief PPD-NH 1.777.811, map Watergraafsmeer, Kamerlingh Onneslaan e.o.);

-V. van Rossem, Het algemeen uitbreidingsplan van Amsterdam; geschiedenis en ontwerp, R'dam 1993, pp. 250;
-De Christus-Koningkerk te Amsterdam - Votiefkerk, Katholiek Bouwblad (XXIII) nr. 4, 19 november 1955, pp. 49;
-Th. Nix, De Christus-Koningkerk te Amsterdam, Katholiek Bouwblad (XXVII), 1960, pp. 101;
-ir Thomas Nix, Over de ruimtevorming in het kerkgebouw, Katholiek Bouwblad (XV), nr. 15, 1 mei 1948, pp. 169;
-Een woord vooraf bij de tentoonstelling van het congres Nederlands nieuwe kerken, Katholiek Bouwblad (XV), nr. 16, 15 mei 1948, pp. 181 (gevolgd door 3 artikelen over protestantse, katholieke en buitenlandse kerkbouw).
-W. de Bruyn, Bespreking bij het ontwerp voor de kerk van St. Joseph in Bosch en Lommer te Amsterdam, Katholiek Bouwblad (XVII), nr. 17, 27 mei 1950;
-dr G.J. Hoenderdaal, Overpeinzingen van een predikant na het zien van twee nieuwe kerken te Amsterdam, en: mr A.J.J. van Rooy, Zoeken en zekerheid, Forum 1953, nr. 2, pp.41 (vergelijking van St. Josefkerk van Tholens/Holt met Kruiskerk te Amstelveen van Duintjer);
-Gabriël Smit, R.K. kerk in Bosch en Lommer te Amsterdam-W., Katholiek Bouwblad (XX), nr. 10, 14 februari 1953, pp. 145
- ir W.S. v.d. Erve, Enkele kanttekeningen bij een tentoonstelling van ontwerpen van Delftse studenten in de Bouwkunde, Bouw 1947, 7 juni, pp. 179;
-De prijsvraag voor het Schiedamse raadhuis, Katholiek Bouwblad (XVIII) nr. 20, 7 juli 1951, pp. 305
-Motto 11, Alea Iacta est (prijsvraag Schiedams raadhuis), Bouw 1951, 4 augustus, nr. 31, pp. 528;
-A. van Kranendonk, Een nieuw schooltype, Katholiek Bouwblad (XIX) nr. 21, 19 juli 1952, pp. 321
-R. Gout, J. Sterenberg (red.), Semper Spatium 1945-1952, Delft 1993;

Bureau Monumentenzorg/J.Schilt
15.04.1999

Eerdere planbehandelingen CRK
CRK monumenten - Z2021-O001836-004 - Aanvraag vergunning Gemeentelijk monument
Behandeld: 11-08-2021 door Commissie 2A

Niet akkoord
Exterieur
In navolging van het advies van 30 juni 2021 zijn aanvullende stukken aangeleverd. Het verwijderen van de monumentale houten kozijnen is nooit vergund, en is ook niet toegestaan. In de vergunning is sprake van een opstelling van aluminium kozijnen achter de bestaande houten kozijnen. De bemonstering van de beglazing, waarmee gerefereerd wordt naar een eigentijdse herinterpretatie van het glas in lood, is in 2019 akkoord bevonden. Echter niet het verwijderen van de bestaande kozijnen. Ook het vervangen van de houten kozijnen in de eenlaagse bebouwing rondom het de verhoogde kerkzaal is niet vergund en er is geen overtuigende argumentatie om deze monumentale delen te verwijderen. Een restauratieve aanpak van dit monument is altijd het uitgangspunt geweest. De vergunde stukken die het stadsdeel heeft toegezonden ondersteunen dat. Er zouden geïsoleerde aluminium achterzetramen worden toegepast met behoud van de oorspronkelijke houten kozijnen. Vanuit monumentenpunt moet hier worden ingezet op herstel van het gevelbeeld inclusief het terugplaatsen van (een exacte kopie van) de oorspronkelijke houten kozijnen.
Of de serre in overeenstemming is met de vergunning is ter beoordeling aan de toezichthouder. Dat is op basis van het fotomateriaal niet te beoordelen. De pastorie wordt in een separate aanvraag beoordeeld.

Interieur
Sacristie
Het plan is ten opzichte van de eerdere opmerkingen niet gewijzigd. De sacristie wordt opengebroken richting de sacramentskapel. Een deel van de ruimte wordt afgescheiden als tochtsluis. Het aanwezige plafond in de sacristie wordt aan het zicht onttrokken door middel van een ondergehangen plafond. Het bestaande plafond is waardevol als één van de weinige bewaarde monumentale afwerkingen in het gebouw en moet daarom in het zicht blijven. De ruimtelijkheid van de sacristie, met als middelpunt het waardevolle betonraam, gaat door het openbreken van de ruimte en het toepassen van een ondergehangen plafond verloren. Dit heeft negatieve gevolgen voor de monumentale waarde.
Sacramentskapel
De wand tussen de sacristie en sacramentskapel is opgetrokken in het voor dit gebouw kenmerkende metselwerkverband. Hierin worden sparingen gemaakt om de ruimten samen te trekken. Daarnaast komt in de wand een uitgiftepunt voor de keuken. Met deze aanpassingen gaat zowel waardevol materiaal verloren als de ruimtelijke werking van de verschillende ruimten. De sacramentskapel is één van de belangrijkste ruimten in de kerk en daar moet respectvol mee omgegaan worden.
Toiletten
De eerder voorgestelde grote toiletgroep met keukenblok wordt opgesplitst in meerdere kleine. Eén toiletgroep wordt in de narthex geplaatst, ter plaatse van de voormalige dagkapel. Hiermee wordt de voormalige narthex dichtgezet richting de toegang tot de dagkapel. Deze ingreep is eerder aan de orde geweest in een voorstel en negatief geadviseerd. Het dichtzetten van de narthex heeft negatieve gevolgen voor de ruimtelijke beleving van de kerk en is daarmee niet akkoord.
Kerkzaal
Tegen de zijmuur wordt in de hoofdzaal van de kerk een tweede toiletgroep ingebouwd. Voor de toegang tot deze laatste toiletgroep wordt een doorbraak in de narthexwand richting de kerkzaal gemaakt. De inbouw van deze toiletgroep vertroebelt de ruimtelijke beleving van de grote kerkzaal en heeft derhalve negatieve gevolgen voor de monumentale waarde.
Aan de oorspronkelijke herbestemmingsopgave was een visie opgenomen over de omgang met de monumentale waarden van dit voormalige kerkgebouw. Verwezen wordt naar het advies van de commissie op de conceptaanvraag in 2014 (WABO_VO-2013-013585). Die uitgangspunten zijn op onderdelen nu verlaten hetgeen ten koste gaat van de monumentale waarden van het voormalig kerkgebouw.
NB
Het bisdom stelt voorwaarden aan de omgang met de sacramentele tekenen. Dit kan gevolgen hebben voor de monumentale waarden. De aanpak van deze onderdelen moet daarom nader afgestemd worden met Monumenten en Archeologie.

Behandeld: 30-06-2021 door Commissie 2A
Niet akkoord

Aanleiding
Het voormalig kerkgebouw (Christus Koning Kerk) wordt gewijzigd. Eerder is er onder OLO 1903109 een vergunning verleend in het kader van herbestemming. Het betreft een revisie op een aantal onderdelen in zowel het interieur als het exterieur.
De centrale vraag is of met de wijzigingen de monumentwaarden van het gebouw voldoende gerespecteerd worden.

Kader

Beleidskader toetsing ingrepen en/of herstel van Monumenten 2016
Status: Gemeentelijk monument

Conclusie
De wijzigingen tasten zowel de waarden van het exterieur als het interieur aan.

Onderbouwing
Het revisieplan dat nu is ingediend gaat over een aantal gewijzigde onderdelen ten opzichte van de vergunde situatie. Een visie en onderbouwing daarvan wordt node gemist. Over de ramen van het voormalige kerkgebouw wordt opgemerkt dat oorspronkelijk de kozijnen zouden worden gehandhaafd en dat daarachter een aluminium kozijn zou worden geplaatst. Nu blijken de oorspronkelijke kozijnen verwijderd en vervangen door aluminium kozijnen. Die staan los van de gevel en de naden zijn opgevuld met zichtbare PUR-baarden. De opbouw en beeldwijziging leidt tot een ernstige aantasting van het monumentale gevelbeeld.
Het plan heeft op de volgende onderdelen negatieve gevolgen voor de monumentale waarden:
• Inbouwen van toiletgroepen heeft negatieve gevolgen voor de ruimtelijke werking van de grote kerkzaal en de narthex
• De uitbouw tegen de achtergevel van de pastorie heeft negatieve gevolgen voor de monumentale waarde
• Openbreken van de waardevolle voorkamer in de pastorie heeft negatieve gevolgen voor de monumentale waarde
• Vergroten van de muurdoorbraak richting de nieuwbouw heeft negatieve gevolgen voor de monumentale waarde.
Verder is het plan op een aantal punten is het plan onvoldoende uitgewerkt. Van de volgende onderdelen dient detaillering te worden aangeleverd: wijzigen ramen hoge kerkzaal, wijzigen ramen en kozijnen lage omliggende beuken en omgang glas-in-lood ramen, de opbouw bij vluchttrap, de koekoeken ten behoeve van kelder pastorie, etc. Het verwijderen van de sacristie en openbreken van de achterwand van de sacramentskapel hebben negatieve gevolgen voor de monumentale waarde.
Aangezien onduidelijk is wat precies er in het verleden is vergund, wordt het stadsdeel verzocht om een overzicht te maken van de eerder vergunde ingrepen en bijbehorende stukken. De verbouwingsplannen zijn namelijk uiteengevallen in een grote reeks kleine deelaanpassingen. Dat heeft geleid tot tientallen beoordelingen voor dit gebouw. Het ontbreken van samenhang en overzicht van de diverse ingrepen leidt tot een zeer diffuus beeld, waardoor onduidelijk is hoe nu de waarden van dit complex in stand kunnen worden gehouden. Temeer er ook diverse werkzaamheden zijn uitgevoerd in afwijking van de vergunning(en) of zonder dat daarvoor vergunning is verleend. Dat vergt ook afstemming met toezicht en handhaving.